

הרב יעקב חרל"פ

שבירת הלוחות על ידי משה בעיונם של חז"ל

שבירת הלוחות ע"י משה (שמות ל"ב) היא מעשה המעורר תמיהות. השאלה הראשונה היא, כיצד משה "מרשה לעצמו" לשבור את הלוחות שהם מעשה ה', לנפץ את הקודש? הייתכן לומר שמשה איבד את שליטתו לנוכח עבודת העגל והמחולות ושבר את הלוחות שעמל בקבלתם ארבעים יום וארבעים לילה?

יתרה מזו, התנהגותו של משה בפרשה היא תמוהה, שכן מה נתחדש למשה כאשר קרב אל המחנה וראה את העגל והמחולות, שחרה אפו ושיבר את הלוחות, והרי עוד לפני ירידתו מההר נאמר לו: "כי שחת עמך... עשו להם עגל מסכה..." (שם, ז-ח), ואם להשקפתו במצב זה הם אינם ראויים לקבל את הלוחות, לשם מה משה מוריד אותם, והרי עדיף היה לרדת בלי הלוחות, לטהר קודם את העם, ורק אחרי כן לחזור להר ולהוריד את הלוחות!!

על שאלות אלו עמדו המדרשים ונתנו להן כמה הסברים. ננסה לראות את ההסברים השונים לפרשה זו בעיונם של חז"ל¹ וביאור פרשני המקרא שהלכו בעקבותיהם. נביא את הפסוקים המתארים את מה שקדם לירידת משה ואת שבירת הלוחות:

"וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים. סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו-לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים" (שם' ל"ב, ז-ח).
 "ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת העדת בידו לחת כתובים משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים" (שם, שם טו).
 "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלך מידו (מידיו ק') את הלחת וישבר אתם תחת ההר" (שם, שם יט).

מעיון בחז"ל, אנו רואים שלוש גישות עיקריות:

- א. משה שובר את הלוחות בכוונה מדעתו;
- ב. משה שובר את הלוחות בתוקף ציווי ה' המורהו לעשות כן;
- ג. הלוחות נופלים מידיו של משה, לא הייתה כוונה לשוברם.

נציג להלן את הגישות השונות, עם הקשיים המלווים אותן ועם ההבדלים השונים שמצאנו בהן.

1. מבין המדרשים שנביא להלן ישנם כאלה הנחשבים קדומים יחסית, למשל, ספרי דברים שהוא מקור מתקופת התנאים, ואבות דרבי נתן שנערך, לפי דעת שכטר (המבוא לאבות דרבי נתן, פי"ז), בדורות האחרונים של התנאים או בדורות הראשונים של האמוראים. ישנם מדרשים שבאים בתלמודים (הירושלמי והבבלי) וישנם מאוחרים יותר: שמות רבה, שיש המאחרים אותו עד לסוף המאה הי"ב (ראה א' אפשטיין).

א. שבירת הלוחות בכוונה ביזמת משה

הסבר אחד למעשהו של משה הוא, שלאור המציאות של עבודה זרה שמשה נתקל בה ברדתו מן ההר, הוא העז לשבור את הלוחות. כך עולה מן הספרי בדרשתו האחרונה, על הפסוק האחרון של ספר דברים (ל"ד, יב): "ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל":

"ומנין אף בשברי לוחות? נאמר להלן (דב' ט): 'ואשברם לעיניכם' וכאן הוא אומר 'אשר עשה משה לעיני כל ישראל'".

לפי הספרי, הפסוק משבח את משה על העוז שהיה לו לשבור את הלוחות. רש"י (על הפסוק, שם) שמביא את הספרי, רואה בדברים את שבחו של משה, "והסכימה דעת הקב"ה לדעתו", ואף הסמיך אליהם את דברי ריש לקיש בבבלי (שבת פז, ע"א): "שנאמר (שמי ל"ד, ב) 'אשר שברתי יישר כחך ששברתי'".

בגישה זו הולך גם אבות דרבי נתן נו"א פרק ב: ² הוא מסביר שמשעה שקרב משה למקום עבודת העגל, פקעה קדושת הלוחות, ולכן הרשה משה לעצמו לשברם:

"נסתכל בהן וראה שפרח כתב מעליהן אמר היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות שאין בהן ממש אלא אאחוז ואשברם שנאמר: 'אתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם'" (דב' ט, יז).

ה"מדרש הגדול" לקח, לדעתנו, את הרעיון המובע באבות דרבי נתן, והמחיש אותו והסבירו בעזרת משל שלפיו הלוחות הם הנר והכתב הוא האור; כיוון שכבה האור אין צריכים לנר:

"אמר ר' מאיר כיון שראה משה מה שעשו ישראל, מיד הביט בלוחות וראה שפרח הכתב מהן והשליכן לארץ, משל למה הדבר דומה? לאדם שהיה בידו נר וכבה כיון שראה שכבה הנר, אמר וזה למה בידי? מיד השליכו מידו. כך, כיון שעשו ישראל אותו מעשה פרח הכתב מן הלוחות. אמר משה אל למה לי, מיד 'ויחר אף משה'. (מדרש הגדול, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשט"ז, שמות כי תשא ל"ב, יט, עה"פ 'ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות')."

הרעיון המובע בדברים אלה הוא שקדושת הלוחות לא עמדה בסביבת עבודה זרה. החיכוך בין שתי המציאויות: קדושה עליונה מחד, ושיא הטומאה מאידך, לא יכלו להתקיים זה עם זה. התוצאה הייתה שהקדושה פקעה ופרחה לה, ואז שבר משה את הלוחות. חיזוק להשקפה זו נוכל למצוא בכתוב, על פי רד"ל (רבי דוד לוריא) ³ שמעיר, שבשעה שמשוה ירד מן ההר נאמר "ושני לוחות העדות בידו" (שם ל"ב, טו) ואילו בשעה שמשליכן נאמר "וישלך מידו את הלוחות" (שם, יט). בפסוק האחרון המילה "עדות" חסרה, ולא בכדי, אלא להראותנו שכשמשוה שובר את הלוחות הן כבר לא משמשות כעדות, משום שהכתב פרח.

לדעה זו אין קושי היאך העז משה לשבור את הלוחות. גם את השאלה הנוספת, מדוע הוריד משה את הלוחות מלכתחילה, ניתן לתרץ. אפשר, שסבר משה שאין סתירה בין

2. על פי מהד' שכטר, ניו יורק תש"ה, נוסחה א, וכך גם כל המובאות בהמשך. הקטע מובא גם בשינויי גרסה קלים במדרשים אחרים.

3. ראה פירושו לפרקי דרבי אליעזר, פרק חמישה וארבעים, אות לה.

הורדת הלוחות ובין מצב העם, ורק כאשר ראה שהכתב פרח, החליט על שבירתם משום שאין טעם להביא לוחות בלי הכתב, אין ממש בלוחות שאין בהם קדושה.

כיוון אחר בהסבר שבירת הלוחות שאנו מוצאים במדרשים הוא, שמשה רצה למנוע מהעם את קבלת הלוחות, כדי שלא יהיו בבחינת מצווים ואינם עושים. במילים אחרות, עד קבלת הלוחות לא היו ישראל מנועים מעבודה זרה מתוקף ציווי התורה שלא לעבוד עבודה זרה, וכוונת משה בשבירת הלוחות הייתה להגן על העם, כדי שחטאם לא יימדד בקריטריונים של אחר קבלת התורה. וכך מובא באבות דרבי נתן:

"שבר את הלוחות כיצד?... נטלן וירד והיה שמת שמחה גדולה, כיון שראה אותו סרחון ססרתו במעשה העגל אמר היאך אני נותן להם את הלוחות מזקיני אותן למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה לשמים, שכן כתוב בהן 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני' (שמ' כ', ג). חזר לאחוריו וראו אותו שבעים זקנים ורצו אחריו. הוא אחז בראש הלוחות והן אחזו בראש הלוחות. חזק כוחו של משה מכולן שנא' (דברים ל"ד) 'ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל'.

רבי יוסי הגלילי אומר: אמשול לך משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שאמר לשלוחו צא וקדש לי נערה יפה וחסודה ומעשיה נאין. הלך אותו שליח וקדשה. לאחר שקדשה הלך ומצאה שזנתה תחת אחר. מיד היה דן קו"ח מעצמו ואמר אם אני נותן לה כתובה מעכשיו נמצא מחייבה מיתה אלא אקרע את כתובתה ואפטרנה מאדוני לשלום. כך היה משה הצדיק דן קו"ח מעצמו. אמר היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות הללו מזקיני אותן למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה שכן כתוב בהן: 'ובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו' (שמות כ"ב, יט) אלא אחוז ואשברם..." (אבות דרבי נתן פ"ב).

המדרש מוסיף שבעים זקנים התנגדו לשבירת הלוחות (כנראה היה מאבק בין הכוחות: בין הזקנים שרצו בכל מחיר לשמור על הלוחות, ובין משה שרצה לשבור את הלוחות, מתוך תפיסתו שבכך יגן על העם, ויפחית מחומרת מעשיהם, כפי שהוסבר לעיל), ורק משה בכוחו הגדול התגבר עליהם והצליח לשברם. יושם לב, שהמדרש הזה מבין את הפסוק (דבי ל"ד, יב): "ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל", כבא לציין את כוחו של משה בהתגברו על הזקנים, ולא כפי שהבין פסוק זה הספרי (דלעיל), שהפסוק מציין את עזותו של משה בשובר את הלוחות. רעיון זה הובא במדרש המאוחר שמות רבה (פי מ"ו, א), כמעט ללא שינוי משמעותי, וכנראה נלקח מאבות דרבי נתן או ממקורות קדומים אחרים.

להסבר זה עולים כמה קשיים. קושי אחד הוא התיאור, שמשה נוטל את הלוחות ויורד בשמחה, ורק כשרואה את העגל הוא מחליט שאי אפשר לתת לישראל את הלוחות, והרי משה כבר שמע מפי ה', עוד בהיותו בראש ההר, שהעם עשה עגל ועובד לו, ואם כן מדוע הוא בכלל מוריד את הלוחות?! קושי שני נסב על ההשקפה המונחת ביסוד תודעתו של משה, כאילו בני ישראל לא היו מוזהרים קודם לכן באיסור ע"ז, הרי איסור זה הוא אחת משבע מצוות בני נח.

לשאלה הראשונה יש מענה מסוים בתחילת דברי שמות רבה. לאור דברי אותו מדרש בתחילת הפרשה שם (וראה להלן בהמשך), אפשר לומר שרעיון זה הוא המשך למה שכתוב שם, שאסור לאדם לדון על פי שמיעה, ולכן משה מוריד את הלוחות אף על פי ששמע

מהקב"ה שהעם חוטא. אך עדיין קשה מדוע הוא שובר את הלוחות שהם מעשה הי' על זה עונה המדרש ששבירת הלוחות הם מתוך מגמה להגן על העם מעונש חמור של ע"ז⁴.

לגבי השאלה השנייה, אפשר לומר שאמנם איסור ע"ז הוא משבע מצוות בני נח, אך יש הבדל בתוקפו של האיסור לפני מתן תורה ולאחריו, וכבר עמד רמב"ם על כך:

"והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצויה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבנו שבני נח מקודם נצטוו בהן. אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת... אינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם⁵" (הלכות מלכי פ"ח, הי"א).

גם במורה נבוכים רמב"ם עומד על כך שרק משה רבנו הוא נביא שנצטווה לתת תורה לאנושות; כל מה שאמרו לפני משה אין לו תוקף של ציווי של תורה, רק ללמד בא:

"ולזה לפי דעתנו לא היתה שם תורה ולא תהיה בלתי תורה אחת והיא תורת מרע"ה... וזבא בקבלה הוא, שכל מי שקדם למרע"ה מן הנביאים, כאבות, ושם, ועבר... לא אמר אחד מהם כלל לכת מבני אדם שהשם שלחני אליכם וצווי שאומר לכם כך וכך... ומי שהרבה עליו השפע ההוא כאברהם ע"ה קבץ האנשים וקראם על דרך הלימוד וההישרה אל האמת שכבר השיגו..." (מו"נ, חלק שני פרק לט)⁶.

ברוח זו נוכל אפוא להבין את מחשבת משה שרצה להגן על העם בכך שימנע ממנו את הלוחות.

גם מהכוזרי ניתן להבין את התנהגותו של משה באור המדרשים הנ"ל. לפי הכוזרי, עבודת העגל לא היה בה איסור ע"ז, שעליו נאסרו בשבע מצוות בני נח, שכן לפי דעתם בניי לא כפרו במציאות ה' ובהנהגתו, רק הוסיפו להם את העגל, כיוון שביקשו להם כוח אלוקי מוחשי נוסף (עיין כוזרי מאמר א', צז). נמצא שעבדו ע"ז בשיתוף, ואיסור זה נאסר רק לישראל בסיני⁷. לאור זה מובן שמשה, ע"י שבירת הלוחות, רצה למנוע מהם את קבלת הציווי ובכך גם למנוע את העונות.

רעיון ההגנה מוצא את ביטוי גם בספר חסידים (להלן), אלא ששם מודגשת אחריותו של משה במעשה נועז זה; משה היה מוכן לקבל על עצמו לעשות מעשה שהיה אסור לעשות, כלומר לשבור את הלוחות שהם מעשה אלוקים, כדי שבני ישראל לא יואשמו בתור עובדי ע"ז:

"איך יתכן למשה לשבר את הלוחות הכתובים באצבע אלוקים, אלא לתקנת ישראל עשה, אמר מוטב שאהיה חייב ואל יהיו כל ישראל חייבים, וכיון שחרה אפו לשם שמים הסכים עמו הקב"ה ואמר לו יישר כחך ששברת" (ספר חסידים, עמ' קלח).

כיוון אחר שנמצא אצל חז"ל הוא, ששבירת הלוחות נתפסת כחטא של משה. אמנם יש שהמדרש מנסה לרכך את החטא ולשטוח לפנינו את מניעיו החיוביים של משה בעשותו אותו. אך יש שהוא משאיר את החטא כמות שהוא.

לפי מדרש שמות רבה, משה חטא כדי להגן על העם. הכיצד? הוא שבר את הלוחות מעשה ה' לטובת עם ישראל. כדי למנוע את מימוש הדבר אומר ה' אל משה בהיותו בהר

4. ועיין בפ"י "מתנות כהונה" שם. גם אצל הפרשנים נמצא מענה לכך. חזקוני מביא סיבה לשאלה מדוע לא השאיר משה את הלוחות על ההר: "הורידם בידו שלא יסתכל בהם הקב"ה וירא הכתוב בהם 'אנכי ה' אלוקיך ולא יהיה לך' ויזכור סירחונם". יוצא שכהגנה על העם לא יכול משה, מצד אחד, להשאיר את הלוחות על ההר, ומצד שני, אין הוא יכול לתיתם לו, ולכן שברם.

5. לפי גרסה אחרת: "אלא מחכמיהם".

6. ראה גם מו"נ, ח"א פרק סג.

7. שו"ע או"ח סימן קנו בהגהת רמ"א, שם. ועיין במהרי"ץ חיות, שם, שמרחיב בעניין זה.

"ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול" (שמות ל"ב, י). על ידי שבירת הלוחות הרי גם משה חוטא ואין שום סיבה להשמיד את עם ישראל ולהקים עם חדש מזרעו של משה, שהרי גם הוא עצמו חטא:

"ד"א 'וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם', ראה שאין לישראל עמידה וחיבר נפשו עמהם ושבר את הלוחות, ואמר להקב"ה הם חטאו ואני חטאתי ששבירתי הלוחות אם מוחל אתה להם אף לי מחול... ואם אין אתה מוחל להם אל תמחול לי... א"ר אחא לא זז משם עד שפנה נטייה שלהם... כיון שפנה הטייה שלהם אמר משה הרי היה לישראל מי שביקש עליהם, אני – מי יבקש עלי? התחיל מצטער על שיבור הלוחות. א"ל הקב"ה: אל תצטער בלוחות הראשונות שלא היו אלא עשרת הדברות לבד, ובלוחות השניים אני נותן לך שיהא בהם הלכות מדרש ואגדות..." (שמות רבה פ' מ"ו, א).⁸

משה, מתוך מסירותו לעם, מוכן היה לחטוא כדי שאותה הבטחה שהבטיח ה' לאבות (לאברהם, "בי נשבעתי נאום ה'... והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים..." [בראשית כ"ב, טז-יז]), ליצחק, "והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך והרביתי את זרעך ככוכבי השמים..." [שם כ"ו, ג-ד]. ליעקב, "והיה זרעך כעפר הארץ..." [שם כ"ח, יד] – לא תמומש רק על ידי זרעו וכדי שהקב"ה יסלח לעם. ואמנם מעשהו מתקבל, והי סולח לעם וסולח למשה, ועוד מנחם אותו שהלוחות השניות יהיו במעמד גבוה יותר. וזה אולי ההסבר לפסוק "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" (שמות ל"ב, לב) – כשחוזר משה להר להתפלל על בני ישראל הוא טוען שכעת, לאחר שבירת הלוחות על ידו, הנתונים השתנו שהרי גם הוא נחשב כחוטא, ולכן או ייסלח לבני ישראל, או "מחני נא מספרך...", הרי שגם לו אי אפשר לסלוח.

כאמור לעיל, יש שהרעיון שמשה חטא בעצם שבירת הלוחות בא ללא כל הצדקה לחטאו:

"ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות עליו אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס (קהלת ז', ט) זה משה, אמר לו הקב"ה אתה כעסת, אתה השלכת, אתה שברת, אתה תחליף..." (מדרש הגדול שמות ל"ב, יט).

לפי השקפה זו, מתיישבות שתי השאלות הבסיסיות שהצגנו לעיל: משה מוריד את הלוחות אף על פי ששומע מפי הקב"ה שבני ישראל עשו להם עגל ועובדים לו, משום שסבר שאפשר להוריד את הלוחות גם במצב זה; רק בשעה שקרב למחנה וראה את המחולות סביב העגל, בא לידי כעס גדול והשליך את הלוחות מידי ושב, ועל מעשה זה הקפיד עליו הקב"ה. מצד שני, בפשוטו של מקרא יש קושי, שהרי לא מצאנו שהקב"ה כעס על משה או ביקר את מעשהו, אף הכתוב לא ראה במעשהו חטא, והיעדר הביקורת היא חולשתו של כיוון מחשבה זה.⁹

8. מהירושלמי משמע שהלוחות הראשונים היו חשובים מהשניים (ירושלמי שקלים, פ"ו, ה"א). זה מול זה באות התפיסה של הירושלמי מול התפיסה של המדרש כפי שמתבטאת במדרש כשמות רבה. (ועיין בפירוש "יפה תואר" על המדרש הני"ל שמציין שהירושלמי חולק על המדרש!).

9. בדרך זו הולך גם בעל היעיקרים" (מאמר ד' פ' טו) אף שאין הוא מוצא שמשה חטא במעשהו. הוא רואה בשבירת הלוחות מעשה אנושי וטבעי בנסיבות שאליהן נקלע משה. הוא מסביר שמשה הגיב על שראה אף על פי שידע על כך קודם, כי רק ראיית הדבר גרמה לו להתרגשות שהביאתו ליד תגובה: "שהדבר הנראה לעינים מצער את האדם צער גדול יותר מהידיעה בו, שהאדם מתפעל יותר מהמורגש ומושג בחוש יותר ממה שיתפעל מן הנודע באותות אע"פ שלא יספק במציאותו כלל, הלא תראה משה רבינו ע"ה נאמר לו מפי ה' בהר לך רד... ולא היה הדבר אצלו בספק כלל אחר שנאמר לו מפי השם, ועם כל זה לא נמנע

כיוון אחר שמצאנו בדברי חז"ל הוא ששבירת הלוחות נעשתה מתוך מניעים חינוכיים. כיוון זה מובע לפי מדרש שמות רבה. אמנם נכון שלאור המצב שבו היה שרוי העם לא היה מקום לתת לו לוחות, ואמנם משה מאמין לדברי ה' שישאל עובדים את העגל, אך בכל זאת הוא מחליט להוריד את הלוחות מתוך ידיעה שהוא ישבור אותם, כדי ללמד את העם שאסור לשמוע עדות מעד אחד ולעשות על פיו; כל עוד שאדם לא רואה בעיניו אל לו לאדם לפעול על פי דברים שנאמרו לו על ידי אדם יחידי. משה מודרך אפוא ע"י מניע חינוכי-הלכתי, כדי להדריך את העם הוא חייב להוריד את הלוחות, ורק כאשר הוא קרב למחנה ורואה את העגל והמחולות סביבו הוא שובר אותם:

"אתה מוצא בשעה שאמר לו הקב"ה לך רד... היה תופס בלוחות ולא היה מאמין שחטאו ישראל, אמר אם איני רואה איני מאמין שחטאו ישראל, שנאמר (שמות ל"ב, יט) 'ויהי כאשר קרב...' שלא שברן עד שראה בעיניו, אי להם לבני אדם שהם מעידים מה שאינם רואים, אפשר שלא היה משה מאמין בהקב"ה שא"ל 'כי שחת עמך', אלא הודיע משה דרך ארץ לישראל אפילו שיהא אדם שומע דבר מן יחידי נאמן אסור לקבל עדותו" (שמות רבה פ' מ"ו, א).

המגמה החינוכית שאותה האיר המדרש, מובעת בגווניו שונים ע"י כמה מהפרשנים. לפי פירוש אחד (אברבנאל),¹⁰ כוונתו של משה בשבירת הלוחות הייתה לזעזע אותם ולגרום להם להרהר במעשיהם.

לפי פירוש שני ("העמק דבר"),¹¹ כוונת משה בשבירת הלוחות הייתה לזעזעם כדי שיוכל לשלוט עליהם, לבער את הרשעים ולהחזירם בתשובה. לפי פירוש אחר ("משך חכמה"),¹² כוונת משה הייתה להראותם שקדושת הלוחות תלויה בקב"ה, אין ללוחות קדושה עצמית; ומשום כך אין עבודת הלוחות ראויה להם ללא עבודת **נותן הלוחות**. באורח זה חידד משה את ההבדל בין עבודת העגל שהיא המטרה ובין הלוחות שהם רק אמצעי לעבודת ה'.

מה שקשה להסברים אלו הוא הפסוק "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחל'ת ויחר אף משה וישלך מידו את הלח'ת וישבר אותם תחת ההר" (שמות ל"ב, יט) שמוכן ממנו,

מלהוריד הלוחות ולא הסכים להניחם בהר ושלא להורידם, וכשקרב אל המחנה וראה את העגל בחוש וחרה אפו וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר...". לדעת בעל היעיקרים, מתורצות השאלות שהצבנו בראש דברינו. משה, אף על פי ששמע מפי ה' על עבודת העגל של בני ישראל, לא ראה שום מניעה להוריד את הלוחות, משום ששבר שאפשר להחזיר את העם בתשובה, אך כשהתקרב למחנה וראה את העגל הוא מתרגש מאוד ממה שהוא רואה, והוא מגיב תגובה אנושית ושובר את הלוחות על אף שהם מעשה ה'.

- וראה גם "שפת אמת" פ' כי תשא תרלז, שמסביר שלפי המדרש משה לא חטא באמת.
10. פירושו לשמות, כי תשא, אות טו: "והנה לא שבר אותם בהר כשידע עוון העגל, והביאם ושברם במחנה לפני ישראל אם לא היו רואים את הלוחות ומעשה ה' כי נורא הוא בהם לא היה להם יגון ואנחה על שבירתם כי יותר תתפעל הנפש ממה שיראה האדם בעיניו ממה שישמע מפי המגידיים".
  11. "העמק דבר", שמות ל"ב, טו: "בא הכתוב לבאר איך עשה משה כל הגדולות ליקח את העגל ולשרפו באש ולא עמד איש נגדו... אלא משום שמשה התחכם ולא שבר את הלוחות בהיותו בהר... אלא משום שרצה משה לשבר לבב העם ולהסעיר זעתם בראותם אשר משה משבר לעיניהם סגולה נפלאה כזו...".
  12. "משך חכמה", הפירוש לשמות ל"ב, טו: "הענין כי התורה והאמונה המה עיקרי האומה הישראלית, וכל הקדושות א"י וירושלים המה פרטי וסניפי התורה ונתקדשו בקדושת התורה... וע"ז צווח משה ככרכיא האם תדמו כי אני ענין ואיזו קדושה בלתי מצות ה' עד כי בהעדר כבודי עשיתם לכם עגל, חלילה גם אני איש כמוכם, והתורה אינה תלויה בי... וזהו ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות וראה כי גודל טעותו עד אשר לא חשבוהו לספק כלל... הבין טעותו ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות, ר"ל כי אין שום קדושה וענין אלקי כלל בלעדי מציאות ית"ש, ואם הביא הלוחות היו כמחליפים עגל בלוח ולא סרו מטעותן. אולם, כאשר שבר הלוחות ראו איך המה לא הגיעו אל מטרת האמונה בה' ותורתו הטהורה...".

לדעתנו, שהחלטת משה לשבור את הלוחות הייתה ספונטנית ונבעה מתוך רגשותיו ("ויהי אף משה וישלך") ולא מתוך שיקולים חינוכיים אלה או אחרים.¹³

ב. שבירת הלוחות בתוקף ציווי ה'

גישה שנייה שאנו מוצאים אצל חז"ל היא ששבירת הלוחות לא נעשתה ביזמתו של משה, אלא מתוקף ציווי אלוקי. לפי גישה זו, משה לא ראה שום מניעה לתת לעם את הלוחות גם בעובדם את העגל. לדעתו האישית אפשר היה להוריד את הלוחות ולטהר את העם מעוון גם כשהלוחות נמצאים אתם:

"רבי יהודה בן בתירא אומר: לא שבר משה את הלוחות, אלא שנאמר לו מפי הגבורה שנאמר 'פה אל פה אדבר בו' (במ' י"ב, ח), פה אל פה אמרתי לו שבור את הלוחות. ויש אומרים לא שבר משה את הלוחות אלא שנאמר לו מפי הגבורה..."
(אבות דרבי נתן פ"ב).¹⁴

לפי תפיסה זו, הקושי הוא אפוא לא על משה אלא על הקב"ה – מדוע הוא נותן למשה להוריד את הלוחות ואחר כך מצווה עליו לשוברם. ואמנם, נמצא בבבלי שבת (פז, ע"א; יבמות פב, ע"א; ב"ב, יד, ע"ב; מנחות צח, ע"א-ע"ב) דעה המשלבת בין חלקו של הקב"ה ובין חלקו של משה במעשה. לפיה, שבירת הלוחות הייתה יזמה אישית של משה, והאישור האלוקי לשבירה ניתן רק מאוחר יותר:

"תניא ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו... שבר את הלוחות, מאי דריש? אמר, ומה פסח שהוא אחד מתר"ג מצות אמרה תורה (שמות י"ב) 'וכל בן נכר לא יאכל בו', התורה כולה כאן, וישראל מומרים, על אחת כמה וכמה. ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו שנאמר 'אשר שברת' (שמות ל"ד, א) ואמר ר"ל: 'ישיר כחך ששיברת' (בבלי, שבת, שם).

התוספות (בבלי שבת פז, ע"א, ד"ה ומה פסח) הקשו מדוע התלמוד מתייחס לשבירת הלוחות כאל מעשה שמשה עושה מדעתו והרי הוא לומד את זה מקל וחומר, ותיצרו שם, שקל וחומר זה איננו דרשה גמורה משום שיש לו פירכא (עיין שם). לדעה זו עדיין תישאר הקושייה על משה: מדוע משה לא למד את הקל וחומר, שהעם אינו ראוי ללוחות, לפני הירידה מההר; אם היה עושה כן, לא היה זקוק לשברם. ושנית,

13. הסבר אחר נותן בדבר ר' שמשון רפאל הירש. הוא טוען שכל עוד שאדם עובד ע"ז מתוך עניין שבהשקפה יש מקום להתמודד אתו מבחינה רעיונית, אבל כשאדם עובד ע"ז מתוך התפרקות ערכים, במצב זה אין מקום להתמודדות רעיונית, ולכן כשמשא שומע מפי הקב"ה שבניי עשו להם עגל חשב שזה נבע מתוך השקפה מסויימת, ולכן לא ראה שום מניעה מלהוריד את הלוחות ולשכנעם לחזור בתשובה, אבל כאשר הוא מתקרב למחנה ורואה את ה"מחולות" הוא מבין שהם עובדים ע"ז מתוך התפרקות ערכים ולכן הבין משה שבמצב זה אין מקום ללוחות ולשכנוע, אלא דבר ראשון שצריך הוא לטהר את העם ורק אח"כ לתת לו את הלוחות. ולכן שבירת הלוחות מתבצעת רק כאשר הוא מתקרב למחנה ומבין מהו הדרך שמביאם לעבודת העגל: "כל עוד אמונת ההבל האלילית... עולה על יסוד שגיון הרוח ומצטמצמת בתחום השכל בלבד, עדין יש תקוה שבמקום השגיון תבוא הדעת... אולם אם אמונת ההבל האלילית עברה... אל תהום השחתת המידות והמעשים בחיי המוסר... ואז קשה גם ללמד אותו דעת... אולם כאשר ראה את העגל והמחולות שערכו סביבו, נוכח לדעת שהשגיון האלילי כבר הביא לידי התפרקות... ואז הבין שתחילה יש להחזיר את העם למוטב..." (פ"י הרב ש.ר. הירש שמות ל"ב, יט).

14. וראה אותו הרעיון ב"ילקוט שמעוני" כי תשא, רמז שצג.

גם אם אין העם ראויים ללוחות, היה יכול משה להניחם בצד, בתחתית ההר, ולא לתת אותם לעם, ואם כן, מדוע הוא מרשה לעצמו לשברם והרי הם מעשה ה'.

ג. הלוחות נפלו – לא הייתה כוונה לשוברם

מן הירושלמי עולה גישה אחרת, שלפיה משה לא שבר את הלוחות, אלא הם נפלו מתוך ידיו:

"תני בשם ר' נחמיה: הכתב עצמו פרח, ר' עזרה בשם ר' יהודה בר רבי סימון: הלוחות היו משאוי ארבעים סאה והכתב היה סובלן, כיון שפרח הכתב כבדו על ידיו של משה ונפלו ונשתברו" (ירושלמי תענית פ"ד, ה"ה).

לפי הירושלמי, בגלל מעשה החטא פרח הכתב מן הלוחות, ומשה יכול היה לשאת את כובד הלוחות רק כשהכתב היה בהם, כשם שמשקל גופו של אדם קל יותר בעודו בחיים מאשר בשעת שמת, כן היה עם הלוחות כל עוד היה בהם הכתב היה בכוחו של משה לשאתם אך ברגע שפרח הכתב, הלוחות נהיו כבדים ונפלו מתוך ידיו. לדעה זו נעשה פה מעשה נס החורג מהטבע (למעשה גם לפי אבות דר"נ ני"א, פ"ב, שהובאו לעיל). ייתכן שזה נלמד מתוך הכתובים: בשעה שמה יורד מן ההר עם הלוחות הכתוב מתאר אותם: "והלחת מעשה אלוקים המה והמכתב מכתב אלוקים הוא" (שם ל"ב, טז). תיאור זה היה צריך לבוא בפרק הקודם (שם ל"א, יח) בשעה שה' נתן את הלוחות למשה, ומתוך שינוי המקום למדו, שתיאור זה בא בכוונה כאן כדי ללמדנו שהלוחות הם מעשה אלוקים, להראות שבלוחות יכול להיעשות מעשה נסים של פריחת הכתב (רמב"ן לשמות ל"ב, טז). ועוד, בתחילת הפסוק שם כתוב "וירא את העגל ומחלת" – אם הכוונה הייתה על ראייתו של משה הרי צריך לראות קודם את המחולות של העם ורק אחר כך את העגל, ומכאן הסיקו שהייתה פה ראייה רוחנית, ולמדו שהכתב שהיה מעשה אלוקים ראה את העגל ולכן פרח (עיין בביאור הרד"ל לפרקי דר"א פ' חמשה וארבעים אות לה). גישה זו מובאת גם בספר המיוחס לפילון:

"וימהר משה וירד וירא את העגל ויבט בלוחות וירא כי לא היו כתובים וישברם, ותפתחנה ידיו ויהי דומה לאשה יולדת הנתונה בחבליה וידיה על חזה ואין בה כח אשר יעזור לה בלדתה" (קדמוניות המקרא [המיוחס לפילון] מתורגם ומפורש על ידי א"ש הרטום פרק י"ב, ה).

אולם גישה זו לא עולה יפה עם פשט הכתוב, שהרי בפסוק נאמר "וישלך מידו את הלוחות וישבר אתם" (שמות ל"ב, יט), משמע שמה משליך ושובר את הלוחות ואין הם נופלים מאליהם. אך יש המסבירים שמה חש שהלוחות עומדים ליפול מתוך כובדם, והוא מתוך התגוננות שלא יפלו עליו משליכם להרחיקם מעליו (עיין פי רשבי"ם לשמות ל"ב, יט). לאור הסבר זה נפתרות השאלות שהצגנו בראש המאמר: משה לא נמנע מלהוריד את הלוחות אף ששמע שהעם עשה עגל ועבד לו משום שכנראה סבר שאפשר לטהר את העם עם נוכחות הלוחות. גם השאלה השנייה כיצד העז משה לשבור את הלוחות, אינה קשה לשיטתו, משום שמה לא שבר את הלוחות, הם נפלו מאליהם.¹⁵

15. אותה גישה, אך בכיוון שונה במקצת, מצאנו בפירוש רשבי"ם לתורה (שמות ל"ב, יט). רשבי"ם הסביר שכשמה התקרב למחנה וראה את "העגל והמחולות" הוא קיבל רפיון ולא היה לו כוח לשאת את הלוחות והם עמדו ליפול מתוך ידיו, ומשה השליכם ממנו כדי שלא יפלו על רגליו: "כשראה את העגל תשש כוחו ולא היה בו כח והשליכם רחוק ממנו קצת שלא יזיק את רגלם בנפלים...".

סיכום

ראינו אפוא שלוש גישות להבנת מעשהו של משה. הגישה שלפיה משה שבר את הלוחות מיזמתו היא ללא ספק זו הקרובה ביותר לפשוטו של מקרא: "ויחר אף משה וישלך מידי עבודת העגל. הגישות האחרות הן ניסיון של חז"ל להתמודד עם התמיהות שמעורר המעשה של משה, כפי שהצגנו לעיל.

ממדרשי חז"ל עולה גם השקפתם על אישיותו של משה כמנהיג. חז"ל מאירים את שיקול הדעת שהפעיל משה ואת מסירות הנפש שהיה מוכן לה למען עמו, עד כדי כך, שלפי אחד המדרשים, היה משה מוכן להיחשב כחוטא ולו כדי להגן על העם ולהפחית מחומרת מעשיהם ולהקל בעונשם.

רש"י גם התקשה איך משה הרשה לעצמו לשבור את הלוחות, ובתור פשטן לא רצה להסתמך על הרעיון המדרשי שמדגיש את הנס בפריחת הכתב שעל הלוחות, ולכן פירש שמשה בצורה טבעית קיבל חולשה והלוחות כבדו עליו ועמדו ליפול, והוא רק הרחיקן מעליו. מתוך הסברו אנו למדים, שלפי דעתו מבחינה עקרונית סבר משה שעשיית העגל איננה סיבה לא להוריד את הלוחות, רק מהבחינה הרגשית, כאשר הוא התקרב למחנה וראה את "העגל והמחולות" הוא קיבל חולשה והלוחות עמדו ליפול מידי.